

ELLESETT VITA A SZOCIALIZMUSRÓL

Nyissunk be halkan, és hallgassuk egy kicsit ezt a vitát. Legalább mi Híd-olvasók, ha már a napisajtó, sőt a folyóiratok sem tartották érdemesnek eddig (hónapok múltak el az esemény óta), hogy feljegyezzék és közzétegyék (kivéve az egyik rádióállomást, amely hangfoszlányokat közölt belőle).

Vagy technikai akadályok gátolták őket?

Az, hogy rögtönzött felszólalások, stilizálatlan, sőt hibás szavaktól hemzsező gyorsírói jegyzet állott csak rendelkezésükre, és a hevenyészett formulációkat a szónokok sem vallották volna magukénak?

Mert különben alig érthető a dolog. A téma több mint érdekes: időszerű és haladó. Iskoláinknak, a legfelsőbbeknek is azt veti szemére a sajtó, hogy nem alkalmazkodnak eléggé a követelményekhez, inkább tanítják a múltat, mint a jelent. És most, amikor országos híré tudományos munkások, tanárok taglalják a szocialista elméletet, elmarad a publicitás.

Pedig hallgassuk csak a vitát, nem érdektelen.

Mivel azonban a rögtönzött előadások hiányos jegyzeteit még jócskán zsugorítani is kell, mellőzzük a felszólalók nevét addig, amíg művük stilizálva, rendezve, kiegészítve külön nyomtatásban is meg nem jelenik, amikor majd a sajtórecenzorok a kész füzetet vagy könyvet lapozgatva kényelmesebben és főfájás nélkül adhatnak hírt az eseményről...

Az első beszélő éppen a szocialista tulajdon problémáját fejtegeti, a szocialista építésnek „ha nem is kulcskérdését, de mindenképpen kiinduló problémáját”. Azt, hogy milyennek kell lennie a tulajdonnak a szocialista társadalomban.

Ez elméletileg tisztázva van. Marx szerint a szocialista tulajdonnak, a társadalom által kisajátított tulajdonnak, társadalmi tulajdonnak kell lennie. Ez mindenütt egyaránt érvényes, tekintet nélkül az adottságokra. De hogyan lehet megvalósítani ezt az elvet? Ez már a sajátságok kérdése. Ebben Marx nem mélyedt el, nem is tehette.

A gyakorlat — általánosságban — megmutatta, hogy különösen egy elmaradt országban, ahol a forradalom a tulajdon különféle formáival ta-

lálkozik, mint Oroszországban Lenin idején (kezdve a patriárkális gazdaságtól, a feudalizmuson át a kisárutermelésig, majd a kapitalizmusig és a szocializmusig) ez nem könnyű feladat. Ilyen körülmények között, a szocialista építés kezdeti szakaszán, meghatározott társadalmi rendszer jelentkezik, megfelelő társadalmi jellegzetességekkel. Ezt mi állami szocializmusnak nevezzük, joggal, jóllehet nem biztos, hogy a legpontosabban. Ennek a rendszernek leginkább az állami tulajdon felel meg. Jellegzetessége, hogy roppant gazdasági és politikai hatalmat központosít az állam kezében, a társadalom szervének, a proletáriátus szervének kezében.

Ebben a kérdésben két ellentétes nézetet ismerünk.

Az egyik szerint az állami tulajdon egy a társadalmi tulajdonnal és az általános népi tulajdonnal. Ezt tehát szocialista tulajdonnak tartják, megkülönböztetve a szövetkezeti tulajdontól, ami szerintük nem fedi teljesen a szocialista tulajdont. Elhalását nem emlegetik, ahogyan az állam elhalását sem.

A jugoszláv álláspont ezzel szöges ellentétben áll.

Ezt még annak idején Kidričs szövegezte meg a következőképpen: állam-szocializmus és államtulajdon voltaképpen dialektikus ellentmondás. A szocialista társadalomban, ahogyan a legáltalánosabb értelemben elképzeljük, nincs állam, tehát állami tulajdon sem. Itt, egy elmaradott ország esetében, elkerülhetetlen ez a kezdeti forma: az állami beavatkozás, a társadalmi beavatkozás az állam révén, ennél fogva az állami tulajdon. Tehát történelmileg igazolt, de korlátolt, mint minden élő forma az állandóan fejlődő társadalomban. Ebben az esetben azonban nem hogy a legmagasabb forma, hanem éppen a legkezdetlegesebb. És semmiképpen sem a szocialista építés általános törvénye, hanem az elmaradott országok jellegzetessége.

A beavatkozásnak ez a módja megjelenhet minden országban. Engels szerint ez akkor következik be, amikor a proletáriátus átveszi a hatalmat a burzsoáziától, és előbb az állam kezébe helyezi.

Ezt az „előbb”-et elismerjük, mert nincs más, aki a társadalom nevében átvehetné. Ez azonban, mondják, a szocialista állam első és utolsó tette. Ez a tulajdon nem következetesen szocialista, csak abban az értelemben, ahogy Lenin tárgyalta a szocializmus fogalmát Oroszország adottságai közepette a forradalom után.

És ezt a szakaszt nem szabad szocializmusnak kikiáltani, mert a proletárdiktatúrának megvannak a maga szakaszai és formái, nem lehet a kezdeti fázisnál maradnia, az állami tulajdonnál, s nem szabad egy osztály hatalmát konzerválni. Magának az uralmon lévő bürokráciának és adminisztrációnak kell nyesegetnie saját pozícióit. Ez az út, ahogy a marxizmus klasszikusai nagy általánosságban leszögezték, a közvetlen társadalmasítás felé vezet, amikor a termelőeszközök visszakérülnek a termelők kezébe. Nem magánkézbe, hanem a társult termelők kezébe. Marx, Engels és Lenin szerint társadalmi használatról beszélhetünk, emberek helyett a dol-

gok igazgatásáról, föltéve, hogy nincsenek társadalomfeletti erők, nincs bürokrácia, hanem demokratikus öngazgató szervek vannak, s maga a társadalom igazgatja a dolgokat.

A szocialista társadalmi rendszert a kapitalizmussal ellentétben a közvetlen társadalmi tulajdon jellemzi, ennekfolytán a termelő és a termelő eszközök viszonya is közvetítés nélküli, közvetlen, az emberek maguk igazgatják magukat, és maguknak dolgoznak, nincsenek társadalmat igazgató társadalom feletti erők.

Az állami tulajdon tehát szükségszerű volt Oroszországban, nálunk is egyideig, másutt is, de csak mint a társadalmasítás szakasza, amely megfelelt a magánkapitalista tulajdonból az államkapitalista tulajdonon át az eljövendő szocialista tulajdonra való átmenet időszakának.

A felszólalás ezután felteszi a kérdést, mi az értelme ennek a fejlődésnek mit jelentenek a fejlődésnek ezek a szakaszai és miért fejlődnek így?

Szerinte a dolog nyitját a termelőerők serkentésében kell keresnünk.

A magántulajdon serkent, már csak azért is, mert magán. Az ösztönző erő, a magánérdek, azaz a haszon. Tudjuk azonban, hogy ez milyen társadalmi ellentétet idéz elő. Ezért a magántulajdon már felmondja a szolgálatot, és az állam, mint társadalom feletti erő kénytelen meggyorsítani a termelőerők fejlődését. Ez pedig már a rendszer tehetetlenségét bizonyítja.

Az állami szocialista tulajdon esetében a mozgató erő az állam, mint társadalom feletti erő. Nincs tehát belső ösztönzés a termelőerők fejlődésére, hanem az állam egész társadalmi mechanizmusával (központosított adminisztratív terv stb.) megkísérli kiküszöbölni a gazdasági törvényeket, adminisztratív hatóeszközöket állítani helyükbe. Nem véletlen, hogy a burzsoá közgazdászok és politikusok felteszik a kérdést: mi a módja a serkentésnek az állami tulajdon esetében, miután a profitérdek már nem hat.

Az állami szocialista tulajdon azonban, mint mondja a felszólaló, csak az első lépés, csak annyiban progresszív, amennyiben előkészíti saját elhárítását, saját dialektikus negációját.

Itt nagyjából kiapad a tapasztalatok forrása, kivéve a jugoszláv tapasztalatokat. Nálunk 1950—1952-ben kezdett változni a gazdasági és társadalmi rendszer, ekkor tettük meg a következő lépést: létrehoztuk a társadalmi igazgatást, az öngazgatást.

Tévednek, akik ezt jugoszláv sajátosságnak tartják és úgy bírálják. Mi csak hozzáidomítjuk ezeket az általános elveket a jugoszláv adottságokhoz. Mert ez nem más, mint az embereknek a társadalmi tulajdon alapján való társulása, társadalom feletti erők közvetítése nélkül, az emberi társulás eszméje, az öngazgatás eszméje, Marx eszméje, melyet különösképpen a párizsi kommun példáján elemzett. Ez valamennyi létező munkásmozgalom eszméje.

Ami ma gazdasági demokráciának neveznek, az voltaképpen az igazgatás demokratikus formája, alapja azonban nem az igazgatás, hanem a tu-

lajdon. Ennekfolytán a tulajdon a proletárdiktatúra magasabb fázisának alapja, amely szerint nem változatlan, de kiszélesedésével nem veszít, hanem nyer, mert Lenin szerint, ekkor az egész lakosság lép a színre, s valamennyien egy kissé bürokraták lesznek, hogy ne legyen bürokrácia...

A jugoszláv tapasztalat eszerint a szocialista építés két döntő-kérdésére mutat. Megfelelő társadalmi-politikai rendszer építésére, a szabad ember, azaz az ember és a társadalom közötti viszony problémájára és főleg a társadalmi tulajdonon nyugvó gazdasági rendszer megteremtésére, amelyet csak a legáltalánosabb keretekben terveznek, amely serkentő, nem folytat szélmalomharcot az objektív gazdasági törvények ellen, hanem tudatosan szolgálatába állítja őket.

Ebben az értelemben elmondhatjuk, hogy nálunk új társadalmi kategóriák jöttek létre, többek között a társadalmi igazgatás, mint a szocialista tulajdon meglétének egyik formája. Ennek folytán beszélhetünk a kizsákmányolás gyökereinek eltüntetéséről, mint az idegen munkatöbblet elsajátításán nyugvó társadalmi viszonyok kiküszöböléséről. Így erősödik a termelőeszközök társadalmi használatának egy új módozata, természetesen nem eszményi, nem befejezett, nem általános érvényű és sok a fogyatékosága is, hiszen keresgélünk kell a körülményeinknek legmegfelelőbb módokat.

Az idevonatkozó véleménykülönbségeket a felszólaló a szocializmus szülei fájdalmai közé sorolja. És nem is rosszállja. Habár sokszor súlyos gazdasági következménnyel járnak, sokat jelentenek méretekben. Napjainkban az egész világ a szocializmus felé halad, és nem lehet érdektelen, hogyan vélekednek ezekről az égető kérdésekről a tudósok és intézmények, köztük Jugoszlávia tudományos munkásai.

Egy másik felszólaló így tette fel alapjában véve ugyanazt a kérdést. Mi a szocialista társadalom?

Mi jellemzi?

Szerinte forma szerinti és leegyszerűsített az a szokványos nézet, hogy szocialista az a társadalom, amely elvette a magántulajdonosoktól és államosította a termelőeszközöket, átadta az államnak, a dolgozók más rétegeivel szövetkezett munkásosztály megtestesítőjének.

Ő is megállapította, hogy ez a felfogás, noha alapjában véve kifejezi a tartós szocialista rendszer egyik szakaszát és néhány döntő elemét, elégtelen és nem fedti a szocialista társadalom fogalmát. A szocialista társadalom alapja Marx és Engels szerint is a termelőeszközök társadalmosítása, hogy a termelő ne legyen többé megfosztva a termelőeszközöktől, hanem vezető helyet foglaljon el a termelőeszközök igazgatásában, beleértve bizonyos részesedést is a munkatöbbletből. Mert a társadalmosítás szakasza a munkásosztály, a termelők helyzetének megváltozását is feltételezi, megváltozott viszonyukat a termelési rendszerben, főleg pedig a termelőeszközök használatában.

Másrészt a gazdaság akkor szocialista, ha az emberek szükségletét fedezi, egyre inkább az ember tényleges szükségleteit és az általános társadalmi alapokat, melyeknek mérete természetesen az anyagi eszközök általános fejlettségétől és az adott feladatoktól és helyzettől függ.

Továbbá nincs szocializmus a „mindenkinek munkája szerint” elv érvényesítése nélkül, és ha nincs eltűnőben a kizsákmányolás, és ha a különféle formában még mindig tartó osztályharc nem idomul az új társadalmi és politikai viszonyokhoz.

És végül a szocialista társadalomnak meg kell változtatnia a társadalmi osztálycsoportosulás révén létrejött önző hierarchiát, létre kell hoznia az együttműködés új formáit, közelíteni az embereket egymáshoz, elmélyíteni az emberi viszonyokat, az emberi méltóságot, a barátságot stb.

Ezen az alapon a szocializmus politikai szervezete csak demokratikus lehet, semmiképpen sem a klasszikus nyugati demokrácia bármilyen tökéletes mása, hanem az illető társadalomnak megfelelő demokrácia.

És még egy megjegyzés.

Láttuk, téves némely szociológusnak az a nézete, hogy a puszta államosítás és a munkásosztály hatalma már szocializmus. De helytelen az a felfogás is, hogy ha valahol államosítottak és létrehozták a munkásosztály hatalmát, azaz politikai szervezeteit, már megvalósították a szocialista demokráciát is.

Így jutott el a felszólaló ebben a vitában Edvard Kardely egyik legutóbbi megállapításáig.

A politikai berendezésről beszélt, amelynek alapvető kérdése minden rendszerben, a szocializmusban is, hogy mi módon, milyen mértékben, milyen formák közepette felel meg a társadalmi viszonyoknak, hogyan sarkalja, fejleszti őket és hogyan mozgatja az ember és a munkaközösség alkotóerejét általános társadalmi teendőkre.

Kardely szerint — a képviselőházban említette legutóbb — a szocializmus politikai berendezése a szocialista építés egyik központi kérdése, és ennek lebecsülése, arra való korlátozása, hogy az államosítás és a munkásosztály hatalma egyben demokrácia is, ennél fogva nem is kell fejleszteni, megfelelő formákat keresni érvényesítésére — a munkásosztály és a dolgozó nép tudatos politikai szerepének mellőzése, végső fokon lebecsülése az ember helyzetének és értékének a szocializmusban. Jóllehet — folytatja gondolatmenetét a felszólaló — a szocializmus éppen azért felsőbbrendű formája a társadalmi viszonyoknak, mert felszabadítja az embert, mert humanista és etikus.

A szocialista demokrácia nyilván nem eszményi demokrácia, nem mindenki számára demokrácia. Új és nagyobb jogokat ad az aktívabb polgároknak, a termelőknek, és egyre több lakost is bevon a szocialista átalakítás folyamatába, hogy közelebb kerüljünk a Kommunista Kiáltványban emlegetett igazi demokráciához, az államnak a dolgozók teljes uralmává való

átalakulásához, az egész dolgozó népnek politikai szervezetté való alakításához.

Így megoldjuk az átmeneti időszak két problémáját: korlátozunk, kikerülünk minden politikai és állami egyeduralmat, és a hatalom szervi széttagolásával egyre inkább politikai egységgé változtatjuk a hatalmat, olyan szervezetté, melyben az ember, különféle színvonalon, ezerféle tapasztalásával és rátermettségével teljes mértékben érvényesül.

